

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

КРАЄЗНАВСТВО ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ

Щорічник

Випуск 1

Переяслав – Кам'янець-Подільський

2019

УДК 94:908](477.41-22)(058)

К 78

*Видання засноване Національним історико-етнографічним заповідником
«Переяслав» у 2019 р. (протокол засідання Вченої ради № 5 від 1 жовтня 2019 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ №24282-14122 Р від 23 грудня 2019 р.*

Редакційна колегія:

Вовкодав В. О., Вовкодав С. М., канд. іст. наук Гайдаєнко І. В., Горбовий О. А. (відповідальний секретар), канд. іст. наук, проф. Колибенко О. В., канд. іст. наук, доц. Лукашевич О. М. (голова), канд. іст. наук, Нагайко Т. Ю. (відповідальний редактор), Нагайко К. М.

Випуск 1

Рецензенти:

д-р. іст. наук, доц. Демуз І. О.,
канд. іст. наук, с.н.с. Бажан О. Г.

К 78 Краєзнавство Переяславщини : щорічник / [упоряд.: Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий ; відп. ред. Т. Ю. Нагайко]. Переяслав (Київ. обл.) ; Кам'янець-Подільський (Хмельниц. обл.) : ТОВ «Друкарня «Рута», 2019. Вип. 1. 296 с.

У виданні публікуються наукові дослідження у галузі історичного краєзнавства та суміжних напрямків, документальні джерела, що стосуються історичної Переяславщини, наводяться довідкові відомості щодо краєзнавчої бібліографії, пошукових студій, заходів тощо.

Для науковців, студентів гуманітарних факультетів, музейних працівників, краєзнавців.

ISSN 2709-815X

© НІЕЗ «Переяслав», 2019

© Автори публікацій, 2019

ЗМІСТ

Передмова (<i>Тарас Нагайко</i>)	5
------------------------------------	---

Студії

Переяславська земля у другій половині XIII–XIV ст.: кордони та заселення (<i>Андрій Блануца</i>)	10
Олексій Васильович Воблий: доля педагога (<i>Олексій Воблий</i>)	14
Затоплене Придніпров'я: збереження архітектурних пам'яток у музеях просто неба (1927–1980 рр.) (<i>Олександр Горбовий</i>)	18
Пам'ятки НІЕЗ «Переяслав» у мюзиклі «Сорочинський ярмарок» (<i>Єгор Єгоров</i>)	23
Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини в публікаціях газети «Вісник Переяславщини»: до питання створення та функціонування (<i>Олена Жам</i>)	33
Мотиви рідного краю в поезії Наталії Лівницької-Холодної (<i>Олег Коломієць</i>)	38
Військові походи козаків Переяславського полку в 1680–1690-их рр. (<i>В'ячеслав Лоха</i>)	45
Розвиток краєзнавства на Переяславщині: загальний огляд (<i>Тарас Нагайко</i>)	52
Особливості художнього моделювання об'єктів архітектури Переяслава у творах українських письменників (<i>Володимир Подрига</i>)	59
Видання 50–90 рр. XX ст. як джерело дослідження розвитку музейної справи на Переяславщині (<i>Наталія Ревега</i>)	66
Всеукраїнський історико-культурологічний форум «Сікорські читання» – вагомий чинник краєзнавчих досліджень Переяславщини та України (<i>Юрій Фігурний</i>)	71
До історії школи села Підсінне Переяслав-Хмельницького району Київської області (<i>Наталія Шкіра</i>)	76

Джерела

Відомість про власників маєностей другої полкової сотні Переяславського полку 1765 року (<i>Юрій Коржов</i>)	88
Сповідні розписи Вознесенського собору м. Переяслава за 1834 р. та 1840 р. (<i>Андрій Кравцов</i>)	95
Стенограма інтерв'ю із Палагуютою Миколою Петровичем (1928–2012)	102

Словник

Священнослужителі, церковнослужителі та старости Миколаївської церкви с. Комарівки Переяславського повіту (за матеріалами полтавських єпархіальних відомостей) (<i>Наталія Ревега</i>)	126
--	-----

Краєзнавчі зустрічі

Стенограма засідання круглого столу з нагоди пошанування постаті Петра Панфиловича Дремлюги (1899–1991)	132
---	-----

Наукова спадщина

Нарис історії колонізації Переяславської землі до початку XVI в. (<i>Олександр Андріяшев</i>)	148
---	-----

Довідково-бібліографічні відомості

Список видань серії «Краєзнавча бібліотека Переяславщини» за 2015–2019 рр.	170
Бібліографія з історії Переяславщини за 2018 р.	171
Анотований покажчик згадок про Переяславщину в наукових публікаціях за 2018 р.	196
Анотований покажчик публікацій джерел за 2018 р.: Переяславщина (документи, листи тощо)	218
Анотований список краєзнавчих публікацій газети «Вісник Переяславщини» за 2018 р.	222
Іменний покажчик до анотованого списку краєзнавчих публікацій газети «Вісник Переяславщини» за 2018 р.	237
Географічний покажчик до анотованого списку краєзнавчих публікацій газети «Вісник Переяславщини» за 2018 р.	249
Предметно-тематичний покажчик до анотованого списку краєзнавчих публікацій газети «Вісник Переяславщини» за 2018 р.	255
Огляди, рецензії, інформація	
Краєзнавчий хронограф – 2018	272
У НІЕЗ «Переяслав» відбувся круглий стіл за підсумками археологічного сезону 2017 р. (Тарас Нагайко)	280
Лекція для воїнів-артилеристів: «Переяслав у історії: міфи, реальність та історична пам'ять» (Тарас Нагайко)	280
У НІЕЗ «Переяслав» відбувся круглий стіл «Фактор простору в історичних дослідженнях» (Тарас Нагайко)	281
Переяславу 1111 років (Наталія Шкіра)	281
Відбулася перша презентація виставки «Краєзнавство Переяславщини» (Наталія Ревега)	282
Працівники НІЕЗ «Переяслав» узяли участь у всеукраїнській науковій конференції (Тарас Нагайко)	282
Вікіпроект «Переяслав» (Тарас Нагайко)	283
17 жовтня відбувся VII Всеукраїнський історико-культурологічний форум «Сікорські читання» (Тарас Нагайко)	284
Відбувся круглий стіл «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті» (Тарас Нагайко)	285
Стартував науково-просвітницький проект «Краєзнавчі зустрічі» (Тарас Нагайко)	286
Відбувся краєзнавчий круглий стіл «Затоплені села Переяславщини» (Тарас Нагайко)	287
Побачила світ чергова книга серії «Краєзнавча бібліотека Переяславщини» (Тарас Нагайко)	288
Список членів Переяслав-Хмельницького міського осередку Київської обласної організації Національної спілки краєзнавців України станом на 2018 рік	290
Відомості про авторів	294

СТУДІЇ

Тарас Нагайко
(м. Переяслав)

РОЗВИТОК КРАЄЗНАВСТВА НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

У статті здійснено огляд стану розвитку краєзнавства на Переяславщині. Вказано на основні хронологічні етапи історичних досліджень. Наведено інформацію щодо сучасного стану та перспектив краєзнавчого руху.

Ключові слова: історія, краєзнавство, Переяславщина, дослідження.

Історія Переяславщини невід’ємно пов’язана з суспільним та політичним розвитком України. Саме тут розвивалися культура та духовність наших предків. Звідси бере свій початок традиція української державності. Саме з Переяславщиною пов’язана перша задокументована згадка слова «Україна». Про давнє минуле краю свідчать численні археологічні знахідки, документальні джерела, спогади, перекази, легенди тощо. У давньоруських літописах закарбовано перші письмові відомості про Переяслав як важливий політичний, військовий та адміністративно-економічний центр.

Як адміністративно-територіальна частина Переяславщина входила до складу багатьох державних утворень: Русі, Золотої Орди, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Гетьманщини, Російської імперії, України. Свій слід в історії залишили Переяславське князівство, Переяславське староство, Переяславський полк, Переяславський повіт тощо.

Професійне вивчення історії краю бере свій початок щонайменше з першої половини XIX ст. Саме у цей час з’являються повідомлення дослідників, що діяли за завданням профільних наукових інституцій («Імператорське товариство історії та старожитностей російських», «Тимчасова комісія для розгляду давніх актів»). З-поміж них: Я. І. Благодаров, В. В. Пассек, Т. Г. Шевченко та інші. У 1869–1870 рр., співпрацюючи з «Південно-Західним відділом Російського географічного товариства», Переяславщину досліджував відомий етнограф П. П. Чубинський.

Упродовж XIX ст. – початку XX ст. знакові сюжети з історії Переяславської землі та Переяславського полку потрапляли на сторінки наукових праць відомих істориків М. М. Аркаса, Д. М. Бантиш-Каменського, М. С. Грушевського, М. М. Маркевича та інших.

Перші професійні краєзнавчі студії з історії Переяславщини представлені розвідками М. О. Максимовича¹ та М. І. Костомарова². У контексті вивчення історії Полтавщини відомості про Переяславщину наведено у працях М. І. Арандаренка³, І. Ф. Павловського⁴, Л. В. Падалки⁵ та інших.

На перетині XIX–XX ст. з’являються дослідження В. Г. Ляскоронського⁶, В. О. Пархоменка⁷, А. В. Стороженка⁸, де Переяславщина ви-

¹ Максимович М. А. О древней епархии Переяславской. *Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете*. 1858. Октябрь–Декабрь. Книга четвертая. С. 145–150; Максимович М. А. О городе Переяславе в первоначальные времена. *Киевлянин* : [альманах] / издал Михаил Максимович; Императорский университет Св. Владимира. Москва: В Университетской типографии, Кн. 3. 1850. С. 1–6; Максимович М. А. О празднике св. Бориса под Переяславом. *Киевлянин* : [альманах] / издал Михаил Максимович; Императорский университет Св. Владимира. Москва: В Университетской типографии, Кн. 3. 1850. С. 7–18.

² Костомаров Н. И. Исторический памятник в Переяславе. *Русская старина*. 1883. Т. XXXVIII. С. 686–690; Костомаров Н. И. Поездка в Переяслав. *Исторический вестник*. 1885. Т. XXII. С. 489–508.

³ Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии Николая Арандаренка, составленные в 1846 году : в 3 ч. Полтава : В тип. Губерн. Правления, 1848–1852.

⁴ Павловский И. Ф. Описание городов Полтавской губернии и их окрестностей к 1810 г. Архивный материал. *Труды ПУАК*. Полтава, 1917. Вып. 15. С. 21–103. (Див. С. 76–80)

⁵ Падалка Л. В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914. 239 с.

⁶ Ляскоронский В. Г. История Переяславльской земли с древнейших времен до половины XIII столетия : монография. 2-е изд. Киев: Тип. Н. А. Гирич, 1903. 422 с.

⁷ Пархоменко В. А. Тысячелетие города Переяслава. Полтава : Электрическая типография Г. И. Маркевича, 1907. 13 с.

⁸ Стороженко А. В. Очерки переяславской старины: исследования, документы и заметки. К.: Типография товарищества Г. Л. Фронцкевича и Ко, 1900. 235 с.; Стороженко А. В. Очерки Переяславщины. *Киевская старина*. 1891. Т. XXXV. С. 195–215.

вчається у контексті окремого історичного регіону⁹. Аспекти культурно-духовного життя краю представлені розвідками П. А. Левицького¹⁰, згадуваних І. Ф. Павловського¹¹ та В. О. Пархоменка¹².

Наукові дослідження з історії Переяславщини продовжили з'являтися у період 20–30 рр. ХХ ст. Цьому сприяла інституалізація академічної науки, поява відповідних дослідницьких осередків та часописів. Передусім це праці О. М. Андріяшева, І. Д. Бойка, К. І. Козубенка, М. М. Ткаченка, С. В. Шамрая та інших.

Репресії проти інтелігенції у 1930-их рр. призупинили розвиток вітчизняного краєзнавства, як академічної галузі. В умовах радянського тоталітаризму утвердилась класова парадигма історичного знання, якій було підпорядковано й сюжети місцевої історії.

Негативний вплив на вивчення історичного минулого Переяславщини мала й Друга світова війна. У період 1940-их рр. з'явилися поодинокі дослідницькі студії, що стосувалися археології, пам'яткознавства, етнографії тощо. У цьому контексті варто вказати на праці Д. В. Найдич¹³, Б. О. Рибакіна¹⁴, М. І. Сімікіна¹⁵.

Наступний етап зацікавленості історією краю припав на другу половину ХХ ст. Святкування на державному рівні 300-річчя Переяславської ради було використане радянськими функціонерами для формування історично-ідеологічного міфу про возз'єднання українського та російського народів.

З нагоди ювілейної дати в 1954 р. про м. Переяслав-Хмельницький з'являються праці О. М. Апанович¹⁶, І. А. Грабовського та І. Н. Днестрова¹⁷, М. Гречини¹⁸.

Упродовж багатьох років краєзнавча діяльність на Переяславщині відбувалася поруч з розвитком музейної справи. Неабияка заслуга в поверненні уваги до місцевої історії належить ентузіастам-подвижникам – М. І. Жаму, Є. Ф. Іщенку, М. І. Сікорському, а також значній кількості інших музейних працівників, що упродовж десятиліть поповнювали скарбницю культурної спадщини українського народу. За період 1950-их – початку 2000-их рр. зусиллями кількох поколінь у Переяславі з'явилося понад двадцять різнопрофільних музеїв – археологічні, етнографічні, меморіальні, технічні та інші. Деякі з них явили собою перші унікальні спроби музеєфікації та музейного будівництва.

Помітна роль у створенні переяславських музеїв належить В. Г. Заболотному, І. О. Дуднику, Т. Г. Мовші та багатьом іншим відомим фахівцям. Так, вагомий внесок у процес будівництва музеїв у Переяславі-Хмельницькому здійснили дослідники-археологи, що вивчали пам'ятки цього краю: М. К. Каргер, П. О. Раппопорт, Є. В. Махно, М. Ю. Брайчевський, Ю. С. Асеев, Р. О. Юра, А. П. Савчук, В. О. Харламов та інші.

Виняткове значення у розвитку музейної справи, а відтак і краєзнавства на Переяславщині відіграла співпраця М. І. Сікорського¹⁹ та

⁹ Див.: Нагайко Т. Історичний розвиток Переяславщини як наукова проблема. *Фактор простору в історичних дослідженнях: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції*, [м. Переяслав-Хмельницький], 23 травня 2019 р. / [Упорядник: С.М. Вовкодав]. Переяслав-Хмельницький. С. 63–70.

¹⁰ Левицький П. Прошлое переяславского духовного училища. *Киевская старина*. 1889. Т. XXIV. С. 424–444.

¹¹ Павловский И. Ф. Из первой поры существования Переяславской семинарии. *Полтавская епархиальная ведомости. Часть неофициальная*. 1878. №2. С. 93–99.

¹² Пархоменко В. Очерк истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733–1785 гг.) в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени: Опыт церковно-исторического исследования. 2-е изд., перераб. Полтава: Электротип. Г.И. Маркевича, 1910. 182+XXXIII с.

¹³ Найдич Д. В. Работа этнографического отряда комплексной Переяславо-Хмельницкой экспедиции. *Краткие сообщения Института этнографии АН СССР*. Вып. 2. М.: Л.: Изд. АН СССР, 1947. С. 36–42.

¹⁴ Рибаків Б. О. Розкопки в Переяславі-Хмельницькому в 1945 р. *АП УРСР*. 1949. Т. 1. С. 21–25.

¹⁵ Сімікін М. І. Архітектурні пам'ятки Переяслава та його околиць. *Архітектура Радянської України*: орган Спілки радянських архітекторів УРСР. Київ: Мистецтво. № 1 / відп. ред. Г. В. Головка. 1941. 47, [1] с. С. 40–42.

¹⁶ Апанович Е. М. Переяслав-Хмельницький и его исторические памятники. К., 1954. 128 с.

¹⁷ Грабовский И. А., Днестров И. Н. Переяслав-Хмельницкий: архитектурно-исторический очерк. К.: Академия архитектуры Украинской ССР, 1954. 80 с.

¹⁸ Гречина М. Город Переяслав-Хмельницкий. *Архитектура СССР*. 1954. № 1. С. 21–25

¹⁹ З 1951 р. по 2008 р. М. І. Сікорський очолював та розвивав музейний комплекс у Переяславі-Хмельницькому. З 2008 р. до 2011 р. був Почесним генеральним директором НІЕЗ «Переяслав». Указом Президента України Віктора Ющенка № 459/2005 від 11 березня 2005 р. за самовіддане служіння Україні на ниві збереження і увічнення культурної та духовної спадщини українського народу, багаторічну подвижницьку науково-просвітницьку діяльність тодішньому генеральному директору Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» М. І. Сікорському присвоєно звання Герой України з вручен-

П. Т. Тронька²⁰. Розбудова у Переяславі-Хмельницькому непересічного музейного комплексу сприятливо вплинула на розвиток місцевого краєзнавчого руху. Через створення музеїв актуалізувалася проблема пошуку документальних та інших джерел з історії краю. Почали з'являтися відповідні наукові розвідки музейних працівників. Так, у 1959 р. та 1960 р. було надруковано два номери «Наукових записок Переяслав-Хмельницького державного історичного музею»²¹.

Важливим моментом у розвитку краєзнавства на Переяславщині стало створення багатотомного проекту «Історія міст і сіл Української РСР». У 1971 р. вийшла книга, присвячена Київській області²². Поява на сторінках цієї праці відомостей щодо історії Переяслава та сіл Переяслав-Хмельницького району фактично легітимізувала подальший дослідницький інтерес до вивчення регіональних аспектів, пов'язаних з історичним буттям краю²³.

Того ж 1971 р. з'явилась відома праця М. І. Сікорського та Д. Т. Швидкого «На землі Переяславській», яку було перевидано в 1983 р.²⁴

Активну діяльність у галузі популяризації та здійсненні краєзнавчої роботи виконували міс-

цеві т. зв. первинні осередки Українського товариства охорони пам'яток історії та культури²⁵

Важливою ініціативою для розвитку краєзнавства стало започаткування у районній газеті «Комуністична праця» рубрики «Люби і знай рідний край», де упродовж 1974–1991 рр. друкувалися матеріали з історії Переяславщини. Її куратором був колишній працівник Переяслав-Хмельницького історичного музею М. П. Палагута.

Знаковою подією в історії вітчизняного краєзнавчого руху стало проведення 27 березня 1990 р. у Києві I Всеукраїнського краєзнавчого з'їзду, на якому було утворено Всеукраїнську спілку краєзнавців. Її головою став академік П. Т. Тронько. Одним з членів правління організації був М. І. Сікорський.

Зі здобуттям Україною незалежності Переяславщина долучилася до відродження вітчизняного краєзнавства. 21–23 вересня 1992 р. у м. Переяслав-Хмельницький за участі Всеукраїнської спілки краєзнавців, Київської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури на базі тодішніх Переяслав-Хмельницького філіалу Київського державного педагогічного інституту ім. М. Драгоманова²⁶ та Переяслав-Хмельницького державного історико-

ням ордена Держави; Див.: Тронько П. Великий син і Герой України. Махінчук М. Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо-документальна повість / Вступна стаття Л. І. Андрієвського. К.: Криниця, 2005. 302 с. (серія «Бібліотека Шевченківського комітету»). С. 256–260; Авраменко Ю. В. Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Івановича Сікорського. *Краєзнавство*. 2013. № 4. С. 99–104; Тонконог О., Шакула В. Внесок Михайла Івановича Сікорського у розвиток вітчизняного краєзнавства. *Краєзнавство*. 2011. № 4. С. 171–176.

²⁰ У різний час П. Т. Тронько обіймав посади секретаря Київського обкому КПУ, заступника голови Ради Міністрів УРСР та віце-президента Академії наук УРСР. Упродовж 1990–2011 рр. був головою правління Національної спілки краєзнавців України (до жовтня 2008 р. – Всеукраїнська спілка краєзнавців). 21 серпня 1996 р. Переяслав-Хмельницькою міською радою за активну громадську діяльність у справі охорони пам'яток історії та культури державного історико-культурного заповідника йому було присуджено звання «Почесний громадянин міста Переяслава-Хмельницького». Упродовж 1999–2008 рр., як голова НСКУ П. Т. Тронько входив до складу наглядової ради Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». У 2000 р. за визначні особисті заслуги перед Україною у розвитку науки, відродженні та збереженні історико-культурної спадщини українського народу П. Т. Тронько отримав звання Героя України; Див.: Жам О. М., Ткаченко Н. Г. Внесок П. Т. Тронька у створення Переяслав-Хмельницького музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. *Поборник душевного миру: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Іскать и удивляться значит то же», присвяченої 100-річчю від дня народження Тронька Петра Тимофійовича (с. Сквородинівка, 16 травня 2015 року) Харків: Майдан, 2015. С. 13–16; Есеї переможців конкурсу «Поборник душевного миру» (2014). Харків: Майдан, 2015. С. 13–17; Козій Г. І., Кухарєва Н. М. Петро Тронько і Переяслав. *Краєзнавство: наук. ж-л.* / [гол. ред. П. Тронько]. 2010. № 1–2. С. 26–28; Кухарєва Н. П. Т. Тронько – почесний громадянин Переяслава. *Пам'ять століть*. 2008. № 1–2. С. 129.*

²¹ Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. Випуск 1. Переяслав-Хмельницький, 1959. 37 с. Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. Випуск 2. Переяслав-Хмельницький, 1960. 90 с.

²² Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Київська область / Ред. кол. тома: Рудич Ф. М. (гол. редкол.), Бакуменко П. І., Бачинський П. П., Борщ Ю. Ф. та ін АН УРСР. Інститут історії. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. 791 с.

²³ Демидюк В. І., Сікорський М. І. Переяслав-Хмельницький. *Історія міст і сіл УРСР*: В 26 т.: Київ. обл. К., 1971. С. 496–515.

²⁴ Сікорський М. І., Швидкий Д. Т. На землі Переяславській. К.: «Наукова думка», 1971. 208 с.; Сікорський М. І., Швидкий Д. Т. На землі Переяславській. К.: Наукова думка, 1983. 256 с.

²⁵ Жам М. Народна святиня. *Комуністична праця*. 1974. № 23 (8908). 21 лют. С. 2.

²⁶ Філіал засновано 23 червня 1986 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 949. 24 листопада 1993 р. на його базі утворено Переяслав-Хмельницький державний педагогічний інститут, якому в 1994 р. присвоєно ім'я Г. С. Сквороди. У 2002 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України на базі інституту створено Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сквороди.

культурного заповідника²⁷ відбулася Всеукраїнська наукова конференція «Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури». Зібрання мало наступні секції: археології, історичного краєзнавства, фольклору та етнографії, літературного краєзнавства²⁸.

Цей захід став однією з перших сторінок літопису відновленого краєзнавчого руху України. Він поклав початок консолідації зусиль професіоналів та аматорів краєзнавчого руху на Переяславщині. Це починання отримало продовження у наступних зібраннях (1994, 1996, 1999, 2001, 2007, 2012, 2018).

Окрім того, у м. Переяславі було проведено низку наукових заходів всеукраїнського та міжнародного рівня, де широкого представлення набула тематика історії рідного краю. Зокрема, розглядалися релігійно-етнографічні, краєзнавчі аспекти. Це Всеукраїнська науково-практична конференція «Сфремівські читання. Релігійне життя Переяславської землі (IX–XXI ст.)» (2007, 2009, 2011, 2013, 2015); науково-практична етнографічна конференція «Середня Наддніпрянина: матеріальна і духовна культура» (2008, 2010); круглий стіл «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті» (2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019).

Останній захід традиційно відбувається у межах Всеукраїнського історико-культурологічного форуму «Сікорські читання», який з 2012 р.

проходить щорічно завдяки спільним організаційним зусиллям ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», Національної спілки краєзнавців України та ГО «Переяславський скарб».

З 2013 р. НСКУ започатковано щорічну премію імені Героя України Михайла Сікорського. Того ж року у НІЕЗ «Переяслав» було проведено першу міжнародну історико-краєзнавчу конференцію «Наукові студії Михайла Івановича Сікорського», присвячену 90-річчю з дня народження М. І. Сікорського. Вдруге цей захід відбувся у 2016 р.

У 2018 р. та 2019 р. у НІЕЗ «Переяслав» відбулися круглий стіл та Всеукраїнська наукова конференція з однойменною назвою «Фактор простору в історичних дослідженнях», де також знайшли відображення історико-краєзнавчі студії, що презентували Переяславщину.

Період 1990–2010-их рр. позначився збільшенням кількості краєзнавчих видань та публікацій. Доволі широку палітру сучасних відповідних студій уміщують збірники наукових праць «Наукові записки з української історії», «Переяславіка», «Переяславський літопис». З'явилися видання з історії окремих сіл Переяслав-Хмельницького району²⁹, а також деякі загальні праці

²⁷ Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР № 123 від 13 березня 1979 р. на базі комплексу пам'яток історії та культури м. Переяслава-Хмельницького Київської області було утворено Переяслав-Хмельницький державний історико-культурний заповідник. 15 березня 1999 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 376 його було перейменовано на історико-етнографічний, а 1 червня 1999 р. згідно з Указом Президента України № 598/99 надано національний статус – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав».

²⁸ Див.: Тези всеукраїнської наукової конференції Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури. Переяслав-Хмельницький, 21–23 вересня 1992 р. 184 с.

²⁹ Краснюк В., Шевченко М. Ташань на землі Переяславській. К.: «Вітчизна», 2005. 192 с.; Набок Л.М., Батрак В.В., Бузян Г.М. Єрковці. Історія села Переяславського краю. К.: Футарі Принт, 2005. 183 с.; Лесик М. «Циблі» – моє рідне село на Переяславщині. Переяслав-Хмельницький: СКД, 2007. 255 с.; Толочко М. П. Пристроми – село козацьке. К.: АртЕк, 2007. 104 с.; Якименко І. П. Положаї крізь віки (нарис). К.: В-во «Аванпост-прим», 2011. 304 с.; Дикий В. О., Іщенко Д. М., Іщенко Т. Д. На землі Соснівській. Історія. Люди. Переяслав-Хмельницький. КСВ. 2013. 110 с.; Кролевець К., Каплюк В. Сторінки історії Улянівки та Тарасівки. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2014. 256 с.; Сорокова С. Ф. Не летять ластівки у Зарубинці: історико-краєзнавчий нарис / ред.-упоряд.: Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий. Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2015. 368 с. (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 1); Коржов Ю. Б. Ташань. Історія та родовідна книга села Переяславського краю. У 2-х томах. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2017. Т. 1. 280 с. іл. (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 4); Гич М. М. Єрковці. Історія села Переяславського краю. Спогади жителів. / історико-документальне видання. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький, 2018. 368 с. (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 10); Коржов Ю. Б. Ташань. Історія та родовідна книга села Переяславського краю. У 2-х томах. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2018. Т. 2. 520 с. іл. (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 11); Коржов Ю. Б. Пологи-Вергуни. Село в матеріалах Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 років. Переяславський полк / Упорядник Ю. Б. Коржов. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2018. 154 с. (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 12); Затоплений рай: Андруші у спогадах та документах / Упорядник М.К. Михняк. К.: Український пріоритет, 2018. 400 с. (Серія: «Затоплени села Переяславщини»); «Нам Підсінне тепер тільки сниться...» Село у спогадах та документах / Михняк М. К., Зубер С. М. та ін.; за заг. наук. ред.: І. І. Доброскок, О. В. Колибенко. К.: «Український пріоритет», 2019. 448 с.

з історії Переяслава³⁰.

Сучасні наукові дослідження з історії Переяславщини представлено також низкою монографічних праць, посібників, словників тощо. Їх автори: М. М. Корінний³¹, В. П. Коцур, О. В. Колибенко та Ол. В. Колибенко³², Л. М. Набок³³, В. А. Лоха³⁴, М. В. Роздобудько³⁵, А. В. Блануца³⁶, С. В. Таранець³⁷, Ю. Ю. Моргунов³⁸ та ін.

Слід зауважити на наявності видань, що розкривають окремі теми в історії краю: голодомор 1932–1933 рр.³⁹, Друга світова війна⁴⁰, розвиток освіти⁴¹, професійний та особистісний вимір⁴² тощо. Окрім зауваженої тематики, на сучасному

етапі з'явилися дослідження в галузі літературознавства, музейної справи, мемуаристика. Втім загальний огляд краєзнавчої бібліографії може стати окремим дослідницьким завданням у межах вивчення розвитку краєзнавства Переяславщини. Про науковий потенціал розвитку краєзнавчих студій на Переяславщині свідчить поява значної кількості дисертаційних досліджень з різних галузей гуманітарних знань (див. Таблиця).

Окремої згадки заслуговує поява в останні роки спеціалізованих видавничих серій. Це «Краєзнавча бібліотека Переяславщини» (започаткована 2015 р. НІЕЗ «Переяслав») та «Затоплені села Переяславщини» (започаткована

³⁰ Бузян Г. М., Набок Л. М., Роздобудько М. В., Тетеря Д. А. Нариси з історії давнього Переяслава (до 1100-ліття першої літописної згадки). К.: Міленіум, 2007. 264 с.; Переяслав у віках / ред.: В. А. Смолій; Ін-т історії України НАН України, Ін-т археол. НАН України, Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. К.: Світ Успіху, 2007. 424 с.; Ніколенко А. П. Переяславу – 1100 років : монографія. К.: Міленіум, 2007. 296 с.; Короткий нарис історії Переяслава / А. О. Іваненко та ін. ; за гол. ред. О.М. Лукашевича. Переяслав-Хмельницький, 2019. 223 с. (Серія: «Краєзнавча бібліотека Переяславщини»; вип. 8).

³¹ Корінний Н. Н. Переяславская земля, X – первая половина XIII века. К.: Наукова думка, 1992. 312 с.

³² Колибенко О.В., Коцур В.П. Етимологічний словник ойконімів та короткий словник топонімів Переяславщини. Переяслав-Хмельницький, 1995. 57 с.; Колибенко О.В., Колибенко Ол. В. Історико-краєзнавчі дослідження Переяславщини (археологічні джерела): Навчальний посібник. Переяслав-Хмельницький: ПЦ Ризографіка, 2005. Ч. 1. 114 с.; Колибенко О. В., Коцур В. П. Історико-краєзнавчі дослідження Переяславщини. Ч. 2. Топонімічні джерела: Навчальний посібник. Корсунь-Шевченківський, 2010. 203 с.; Колибенко Ол., Колибенко О. Переяславці княжої доби: Історико-історіографічні портрети. Переяслав-Хмельницький, 2018. 202 с. (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини ; вип. 9).

³³ Набок Л., Колибенко О. Православні храми Переяславщини: історія, дослідження, сучасність. К., 2007. 176 с.

³⁴ Лоха В. А. Духовенство, церкви та колегіум міста Переяслава середини XVII–XIX ст.: Монографія / Передмова В. П. Коцура. К.: Міленіум, 2006. 114 с., іл.; Переяславський соціум на перехресті епох: люди, події, факти: монографія / В. П. Коцур, О. І. Гуржій, В. А. Лоха. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2019. 624 с.

³⁵ Роздобудько М. В. Що розповідають та приховують археологічні пам'ятки. К.: Академперіодика, 2015. 303 с.; 48 с. іл.

³⁶ Блануца А. Переяславська земля у татарську і литовську добу (друга половина XIII – 60-ті роки XVI ст.). Переяслав-Хмельницький, НІЕЗ «Переяслав», 2018. 75 с.

³⁷ Таранець С. В. Місто Переяслав та Переяславський повіт у другій половині XIX – на початку XX століття (нариси з історії та культури). Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 232 с.

³⁸ Моргунов Ю. Ю. Историческая география Переяславской земли (Святослав Игоревич – Ярополк Владимирович). Вологда: Древности Севера, 2019. 375 с.

³⁹ Голодовка 1932–1933 роки на Переяславщині : Свідчення / Упоряд. Ю. В. Авраменко, В. М. Гнатюк. К.: Держкомстат України; Нью-Йорк: Видавництво М. Коць, 2000. 445 с.; Голодне розп'яття Переяславщини (історико-документальне видання) / упорядники Батрак В. та інші. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2008. 192 с.; Авраменко Ю. В. Голодомор 1932–33 років в Україні та на Переяславщині. Записи Віри Каплюк свідчень про Голодомор 1932–33 років жителів сіл Натягайлівка, Пологи-Вергуни, Пологи-Яненки, Улянівка, Тарасівка Переяслав-Хмельницького району Київської області. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД». 2008. 240 с.

⁴⁰ Авраменко Ю., Каплюк В. Вони були оstarбайтерами... [Текст] = Sie waren Ostarbeiter... : розповіді колишніх бранців нацист. Німеччини з Переяславщини про їхнє перебування у Третьюму рейху. Переяслав-Хмельницький : СКД, 2010. 255 с.; «Невідомі сторінки історії нашого краю». Примусова праця на Переяславщині у 1941–1943 роках. Спогади, документи, факти. / Редакторка-укладач Ольга Фурманова. К.: ТОВ «ВБ «Аванпост-Прим», 2013. 150 с.; Бойко Н. А. Букринський плацдарм.1943. Збірник матеріалів. Київ: ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост-Прим», 2017. 232 с.; Місюра Ю. Німецька окупація Переяслава (Спогади очевидця). Переяслав-Хмельницький: Друкарня ПП «СКД», 2010. 36с.; Переяславська земля часів німецької окупації: Спогади жертв окупаційного режиму / Автори-упорядники: А. Ковальська, О. Свищук. Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. 216 с.

⁴¹ Єрковецька школа: 1863–2013. Історико-документальне видання. [Автори-упорядники М. Гич, Л. Набок]. Київ: Київська книжково-журнальна фабрика, 2013. 176 с.; Ковальська А. В. Педагогічні династії м. Переяслава-Хмельницького: історико-ювілейне видання. Київ: Вид-во Міленіум, 2007. 136 с.; Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Імена славних сучасників : довідкове видання / авт.-упоряд.: Н. Струк, О. Матвійчук ; ред. П. Кириченко. К.: ТОВ «Світ успіху», 2006. 208 с.; Сто неспокойних творчих літ / Упорядник Гоцкало Г.В. К.: Міленіум, 2007. 124 с., іл.; «Згадай шкільні роки...» До 50-річчя побудови нового приміщення Єрковецької школи: фотоальбом / [Авт.-упоряд. М. М. Гич]. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О. А., 2019. 144 с.

⁴² Переяславщина: люди та їхні справи. Історико-публіцистичне видання. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2017. 544 с.; Фігурний Ю. С. Михайло Сікорський – світоч України. Монографія. К.: НДІУ, 2017. 150 с.; Археологія у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав»:біобібліографічний покажчик / Упорядники: Д. Тетеря, В. Білоусько. Переяслав-Хмельницький, 2018. 228 с.

2018 р. ГО «Старий Дніпро»). До них входять різнопланові за контентом видання, спрямовані на висвітлення історичних аспектів життя краю. У червні 2018 р. у НІЕЗ «Переяслав» було створено науково-дослідний відділ історичного краєзнавства. Зокрема, при ньому започатковано науковий щорічник «Краєзнавство Переяславщини» та спеціалізовану видавничу серію для публікації документальних джерел «Краєзнавчі зошити».

Про розвиток краєзнавства на Переяславщині засвідчує наявність наукових підрозділів (лабораторії та центри) ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: навчально-методична лабораторія «Регіональні особливості розвитку оздоровчо-спортивного туризму та краєзнавчої роботи», «Лабораторія методики біології та краєзнавства», навчально-методична лабораторія археологічних досліджень, навчально-науковий центр усної історії (у 2007, 2010 та 2014 рр. його працівниками опубліковано три випуски історико-краєзнавчого альманаху «Джерела пам'яті»⁴³), навчально-науковий центр генеалогічних досліджень та історичної регіоналістики. На історичному факультеті з 2017 р. для студентів освітнього рівня «бакалавр» було введено спеціалізацію за напрямком «Краєзнавчо-туристична робота».

На кафедрі історії та культури України студентам викладалися дисципліни та спецкурси, програми яких пов'язані з історією Переяславщини: «Культура рідного краю», «Історія Переяславської землі», «Історичне краєзнавство». Окрім них, також викладаються дисципліни: «Туристичні ресурси України», «Козацькі пам'ятки», «Актуальні проблеми та історіографія регіональної історії», «Державно-правове регулювання краєзнавчо-туристичної, музейної роботи», «Туризм і екскурсійна справа».

Підсумовуючи, слід зауважити, що розвиток краєзнавства на Переяславщині обумовлено кількома факторами. По-перше, важливе значення краю у різні історичні періоди та значна кількість пам'яток історії та культури зумовили науковий інтерес широкого кола дослідників. По-друге, існування у Переяславі музейного комплексу національного рівня та вищого навчального закладу створили сприятливі умови для розвитку тут краєзнавчих осередків. Наявність наукового підґрунтя та традицій вивчення культурної спадщини дозволяє сподіватися на подальше поживлення інтересу до інтелектуального осягнення минулого цього краю. А відтак краєзнавчі студії з усією широтою їх спектру повинні заохочуватися як у професійному середовищі, так і з-поміж аматорів краєзнавчого руху.

⁴³ Джерела пам'яті: Історико-краєзнавчий альманах. Тернопіль: Астон, 2007. Вип. 1: Народжені для випробувань / [упоряд.: Т. Ю. Нагайко]. 232 с.; Джерела пам'яті: Історико-краєзнавчий альманах. Корсунь-Шевченківський, 2010. Вип. 2: Остарбайтери: жива правда – живий біль / [упорядник: Т. Ю. Нагайко]. 457 с.; Джерела пам'яті: історико-краєзнавчий альманах / [ред. кол.: В. Коцур (голов. ред.), О. Лисенко, А. Коцур, Т. Нагайко (відповід. ред.) та ін.]. Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2014. Вип. 3: «Та не дарма були ми на землі...». 250 с.

Таблиця

Дисертаційні дослідження 1960–2014 рр. з історії та культури Переяславщини

№	Рік	Автор	Назва
1.	1960	Брахнов Володимир Михайлович	«Говоры Переяслав-Хмельницкого района на Киевщине».
2.	1966	Ковальський Іван С.	«Генеральная опись 1765–1769 годов как источник для изучения социально-экономической истории Левобережной Украины (По документам и материалам Переяславского полка)».
3.	1984	Корінний Микола Миколайович.	«Переяславская земля в X – первой половине XIII вв.».
4.	1995	Трофіменко Геннадій Валерійович	«Архитектура Переяславля Южного X – первой половины XIII веков (по материалам архитектурно- археологических исследований)».
5.	1998	Ластовський Валерій Васильович	«Переяславсько-Бориспільська єпархія у XVIII ст.».
6.	1999	Колибенко Олександр Володимирович	«Історична топографія Переяславля Руського (X – перша половина XIII ст.)».
7.	2003	Іваненко Анатолій Олександрович	«Переяславський козацький полк у військовій та суспільно-політичній системі України (20-ті рр. XVII – кінець XVIII ст.)».
8.	2008	Кривошея Ірина Іванівна	«Козацька старшина Переяславського полку (1648–1782)».
9.	2008	Лоха В'ячеслав Анатолійович	«Еволюція соціальної структури та майновий стан населення Переяслава (1648 – 1785 рр.)».
10.	2009	Колибенко Олена Володимирівна	«Еліта Переяславля Руського в суспільно-політичному житті Русі (друга половина XI – середина XIII ст.)».
11.	2010	Сердюк Ігор Олександрович	«Полкові міста Лівобережної України середини XVIII ст.: історико-демографічний вимір (на прикладі Ніжина, Переяслава й Стародуба)».
12.	2011	Багрій Тетяна Володимирівна	«Розвиток освіти і педагогічної думки на Переяславщині (початок XVIII – перша чверть XX століття)».
13.	2011	Дмитренко Віталій Анатолійович	«Матеріали церковного обліку населення Київської та Переяславсько-Бориспільської єпархій як джерело з соціальної історії Гетьманщини XVIII століття».
14.	2013	Юрченко Олександр Васильович	«Дослідження археологічних пам'яток Переяславщини: історіографія (XIX – початок XXI ст.)».
15.	2014	Сога Людмила Василівна	«М. І. Сікорський: інтелектуальний портрет краєзнавця, організатора музейної справи в Україні (1950-ті – поч. XXI ст.)».

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БЛАНУЦА Андрій Васильович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків та раннього нового часу.

ВОБЛИЙ Олесій Васильович – незалежний дослідник, вивчає постать Воблого О. В.

ГОРБОВИЙ Олександр Анатолійович – молодший науковий співробітник відділу історичного краєзнавства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

ЄГОРОВ Єгор Григорович – молодший науковий співробітник відділу історичного краєзнавства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

ЖАМ Олена Михайлівна – кандидат історичних наук, завідувач науково-дослідного відділу «Музей хліба» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

КОЛОМІЄЦЬ Олег Родіонович – незалежний дослідник, краєзнавець, член спілки письменників України, Почесний громадянин міста Переяслава-Хмельницького.

КОРЖОВ Юрій Борисович – незалежний дослідник, член Національної спілки краєзнавців України.

КРАВЦОВ Андрій Миколайович – аспірант Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України.

ЛОХА В'ячеслав Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри географії, екології і методики навчання, керівник навчально-наукового центру генеалогічних досліджень та історичної регіоналістики ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

НАГАЙКО Тарас Юрійович – кандидат історичних наук, завідувач науково-дослідного відділу історичного краєзнавства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

ПОДРИГА Володимир Миколайович – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

РЕВЕГА Наталія Миколаївна – старший науковий співробітник відділу історичного краєзнавства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

ФІГУРНИЙ Юрій Степанович – кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології Науково-дослідного інституту українознавства МОН України.

ШКІРА Наталія Миколаївна – молодший науковий співробітник відділу історичного краєзнавства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Наукове видання

Краєзнавство Переяславщини : щорічник / [упоряд.: Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий ; відп. ред. Т. Ю. Нагайко]. Переяслав (Київ. Обл.) ; Кам'янець-Подільський (Хмельниц. Обл.) : ТОВ «Друкарня «Рута», 2019. Вип. 1. 296 с.

Редакційна колегія може не поділяти фахову думку авторів публікацій, залишає за собою право редагувати та скорочувати надані тексти. Передрук та відтворення опублікованих матеріалів будь-яким способом дозволяється лише при посиланні на це видання. Відповідальність за достовірність поданої інформації несуть автори та упорядники матеріалів.

Відповідальний редактор:

Т. Ю. Нагайко

Упорядники:

Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий

Верстка та літературна корекція:

К. М. Нагайко

Дизайн обкладинки:

С. М. Вовкодав

Адреса редакції:

08400, Київська область, м. Переяслав, вул. Шевченка, 8

Тел. +38(04567)5-41-03; niez.pereyaslav@gmail.com

Підписано до друку 3.12.2020 р. Формат 60×84/8.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 38. Гарнітура Times New Roman.

Наклад: 100 прим.

Віддруковано ТОВ «Друкарня «Рута»

м. Кам'янець-Подільський, вул. Руслана Коношенка, 1

Тел. (03849) 4-22-50; drukruta@ukr.net.

Свідоцтво ДК № 4060 від 29.04.2011 р.